

ЕТНІЧНІ МЕНШИНИ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ ПОЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1991-1998 РР.)

У статті досліджено основні етапи становлення політико-правової бази розвитку етнічних меншин у сучасній Україні. Критично проаналізовано найважливіші законодавчі документи, що регулюють етнонаціональні відносини, вказано на ті недосконалості, що існують у цій сфері. Особливу увагу приділено аналізу мовних та освітніх прав етнічних меншин.

Ключові слова: етнічні меншини, сучасна Україна, політико-правова база, законодавчі документи, етнонаціональні відносини, мовні та освітні права.

В статье исследуются основные этапы становления политико-правовой базы развития этнических меньшинств в современной Украине. Критически анализируются важнейшие законодательные документы, которые регулируют этнонациональные отношения, показывается те несовершенства, которые существуют в этой сфере. Особенно внимание уделяется анализу языковых и образовательных прав этнических меньшинств.

Ключевые слова: этнические меньшинства, современная Украина, политико-правовая база, законодательные документы, этнонациональные отношения, языковые и образовательные права.

In the article the main stages of establishment of political-legal base of ethnic minorities' development in modern Ukraine is explored. The most important legislative documents which regulate ethnic relations are critically analyzed. The article demonstrates imperfections that exist in this field. Special attention is paid to analysis of linguistic and educational rights of ethnic minorities.

Key words: ethnic minority, modern Ukraine, political-legal base, legislative documents, ethnolnational relations, language and educational rights.

Державна етнополітика є однією з найважливіших детермінант етнокультурного і соціального розвитку етнічних меншин. Саме держава формує правові і політичні умови життєдіяльності меншин, від позиції та ставлення держави до етнічних груп багато в чому залежить їх функції як окремих етносоціальних організацій. Теоретичне осмислення вітчизняної етнополітики має досить велику історіографічну репрезентованість. У цьому контексті слід назвати роботи провідних українських етнополітологів О. Майбороди [1], Ю. Римаренка [2], О. Антоноюка [3], В. Євтуха [4], Л. Лойко [5], В. Рехало [6] С. Рябошапки [7] тощо. Метою даної статті є висвітлення еволюції правових засад розвитку етнічних меншин України на сучасному етапі з акцентом на питаннях юридичного забезпечення мовно-освітньої сфери.

Після проголошення незалежності, Україна певний проміжок часу вимушена була перебувати у правовому полі, що залишилося їй у спадок від колишнього СРСР. Перші кроки в напрямку формування власної етнополітики України, означені в Законі про мови в УРСР 1989 р., Декларації про державний суверенітет України, 1990 р., свідчили про намір враховувати інтереси всіх національностей республіки і гарантували меншинам право на вільний етнокультурний розвиток. Питання територіальної автономії для меншин, українське законодавство обминало, хоча ця проблема, певним чином була означена на загальносоюзному рівні, і, починаючи з 1989 р., обговорювалася вищими партійними і державними органами УРСР [8].

Непроста суспільна політична та економічна ситуація на теренах колишнього СРСР, ускладнена,

в тому числі, гострими протистояннями на міжнаціональному ґрунті збільшували ймовірність виникнення міжнаціональних антагонізмів у самій Україні. Саме тому для незалежної України, що зробила свій вибір на користь демократії, розробка якісно нової концепції державної етнополітики, а також методології її реалізації, набула актуальності не тільки у науково-теоретичній площині, а, передусім, в контексті нагальної практичної необхідності.

Реалізації такого роду політики мало передувати визнання де-юре і де-факто відсутності етнічної гомогенності українського суспільства та цінності історичного внеску кожної без виключення етнічної спільноти України в її соціальний, економічний та культурний розвиток. Тільки цей шлях міг дати потрібний баланс відносин як між титульною нацією і національними меншинами, так і в середовищі останніх.

28 серпня 1991 р., було оприлюднене Звернення Верховної Ради України до громадян всіх національностей, в якому наголошувалося на поліетнічності українського суспільства, а також зазначалося, що «проголошення незалежності України ніякою мірою не призведе до порушення прав людей будь-яких національностей» і що «незалежна Україна ... забезпечить рівні політичні, економічні та соціальні права всіх громадян, повну свободу розвитку всіх національних мов і культур» [9]. Отже, етнічні меншини України та Донеччини зокрема, початок етнічного ренесансу яких хронологічно відноситься до кінця 80-х рр. ХХ ст., отримали необхідні гарантії того, що і незалежна Україна буде усіляко сприяти продовженню цього процесу, і цілком могли розраховувати на фактичний захист своїх національно-культурних інтересів з боку державної правової системи.

Важливим кроком на шляху формування державної етнополітики України стало проголошення 1 листопада 1991 р. «Декларації прав національностей України» [10]. Цей документ розвивав основні положення про права національних і етнічних груп, що були викладені в Декларації «Про державний суверенітет України». Окремою частиною в цій Декларації стала деталізація принципу захисту прав етнічних груп як колективних суб'єктів суспільства. Так, проголошувалося забезпечення державою існування національних адміністративних одиниць. Проте національні меншини не мали змоги користуватися цим правом, у зв'язку із відсутністю формулювання поняття «національна адміністративна одиниця», та відповідної законодавчої бази для її створення. Разом з тим, відповідно до Декларації етнічні меншини України, отримали право в місцях свого компактного проживання користуватися рідною мовою нарівні з державною в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, наукові дослідження, отримання та розповсюдження інформації тощо. Декларація містила гарантію української держави всім національностям на

«право створювати свої культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання. Це надало вагомому поштовху для етнічної самоорганізації меншин України в межах широкого спектру організаційних форм. Щоправда, документ досить чітко визначав виключно культурницький напрям їх діяльності.

Цікаво, що навіть не маючи жодної затвердженої програми розвитку меншин та навіть визначених їх прав у єдиному комплексному законодавчому акті, 22 квітня 1992 р. вийшов Указ Президента України «Про фонд розвитку культур національних меншин України» при Комітеті у справах національностей Кабінету Міністрів України [11]. Метою діяльності фонду стала організація виконання та фінансування програм розвитку культур національних меншин України. Отже, алгоритм роботи з національними меншинами передбачав першочергове створення юридичних та організаційних засад для фінансового забезпечення процесів їх відродження. На жаль, Фонд так і не впорався з покладеним на нього завданням, а у 1996 р. взагалі припинив існування.

Закон України «Про об'єднання громадян» надавав усім національно-культурним товариствам статус громадських об'єднань [12]. Цей Закон викликав хвилю перереєстрацій і внесення доповнень до Статутів національно-культурних організацій меншин. Зокрема, товариства внесли до своїх Статутів положення, які давали їм можливість здійснювати господарську та іншу комерційну діяльність, спрямовану на виконання своїх статутних завдань, шляхом створення госпрозрахункових установ та організацій із статусом юридичної особи, заснування підприємств в порядку, передбаченому законодавством. Легітимності набула поширена ще раніш практика об'єднання товариств між собою в спілки (союзи, асоціації тощо), утворення блоків та коаліції, укладання між собою угоди про співробітництво і взаємодопомогу.

Апогеєм початкового етапу формування державної етнополітики України стало прийняття Закону України «Про національні меншини в Україні» 25 червня 1992 р. [13] Цей Закон де-юре оформив термін «національна меншина», вказуючи на те, що «до національних меншин належать групи громадян України, що не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою». Таке визначення, «з одного боку, є дуже демократичним, а з іншого дуже широким» [14]. У Законі викладені гарантії національним меншинам щодо користування і навчання рідною мовою, розвитку національних культурних традицій, відзначення національних свят, сповідання своєї релігії, створення національних культурних та навчальних закладів.

У Законі не знайшло відображення положення Декларації прав національностей про зобов'язання держави забезпечити існування національно-адміністративних одиниць. Національно-культурна

автономія, гарантована законом, трактувалася як форма культурного самовизначення – право користування і навчання рідною мовою, або вивчення рідної мови в державних навчальних закладах чи через національно-культурні товариства, розвиток національно-культурних традицій, використання національної символіки, святкування національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів і будь-яку іншу діяльність, що не суперечить діючому законодавству. Хоча організаційні засади національно-культурної автономії не були окреслені, її формами фактично стали національно-культурні товариства, статус яких був визначений Законом України «Про об'єднання громадян».

Ст. 8 Закону про національні меншини в Україні передбачає право користуватися у роботі державних органів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях, де більшість населення становить певна національна меншина, мовою цієї національної меншини поряд з державною українською мовою. Ця загалом демократична норма породжувала і породжує певні колізії у відносинах російськомовного населення Донеччини та інших східних областей з центральною владою. Справа в тому, що більшість населення цих регіонів є українцями за національністю, але українцями російськомовними. Так, у Донецькій області, згідно з даними останнього Всеукраїнського перепису населення 2001 року, з 2744149 українців більшість 1612243 вважають російську мову рідною [15].

Натомість Закон говорить про мовні гарантії саме національних меншин. А не російськомовних українців, які априорі, згідно з законодавством повинні використовувати в офіційному спілкуванні українську мову.

Певна незрозумілість наявна і у випадку з широко задекларованим фінансовим сприянням держави процесу відродження меншин. Хоча Законом було чітко визначено джерело фінансування розвитку національних меншин – Державний бюджет України і зазначено, що в бюджеті на дану справу передбачається спеціально призначені кошти. Проте залишається невизначеним, яка саме частка бюджету може бути виділена на розвиток національних меншин, на яку ресурсну підтримку з боку держави можуть розраховувати окремі етнічні групи тощо.

Можливості суспільно-політичної участі національних меншин, що надаються Законом, фахівці вважають слабкою компенсацією за відсутність норми, яка передбачала б створення національно-територіальних одиниць [16]. Серед цих можливостей, на місцевому рівні – це дорадчі органи з представників національних меншин, які можуть утворюватися і функціонувати на громадських засадах при місцевих Радах. Відповідно, на центральному

рівні – це Рада представників громадських об'єднань національних меншин України як дорадчий орган при Міністерстві у справах національностей України. Відповідне міністерство також повинно було створитися відповідно до закону про національні меншини. (Міністерство у справах національностей та міграцій було створено у 1993 р, а у 1996 р. – ліквідовано. Зараз функцію вищого виконавчого органу, що займається цими питаннями виконує Державний комітет України у справах національностей і релігій)

Утім, і в тому блоці положень, що стосується суспільно-політичної активності меншин можна зустріти невідповідність з реаліями. Ст. 14 Закону залучає національні громадські об'єднання до кола суб'єктів виборчого процесу: «Національні громадські об'єднання мають право висувати своїх кандидатів у депутати на виборах органів державної влади відповідно до конституції України, законів про вибори народних депутатів України і депутатів місцевих Рад народних депутатів» [17].

Проте слід зазначити, що в жодному законі України про вибори народних депутатів України (1993, 1997 та 2002 року) громадські об'єднання не визнавалися суб'єктами висування кандидатів. Щоправда, цими законами передбачалося враховувати компактне проживання національних меншин при формуванні виборчих округів, але можлива роль у цьому громадських організацій таких меншин також залишалася поза рядком закону. Організації національних меншин мали право на висування кандидатів лише до місцевих органів влади.

Перехід на суто пропорційну систему виборів як народних депутатів, так і депутатів місцевих рад, коли суб'єктами виборчого процесу залишилися лише партії, остаточно позбавив громадські організації національних меншин непартійного типу можливості безпосередньо реалізовувати згадану вище норму ст. 14 Закону «Про національні меншини в Україні».

Заради справедливості слід зазначити, що вищезазвані, і, безумовно, серйозні, невідповідності Закону суспільним реаліям є свідченням його певної застарілості, ніж первісної хибності. Адже на той момент, навіть у міжнародно-правовому вимірі норми захисту прав національних меншин тільки формувалися у комплекс правових актів. Отже, Україна багато в чому йшла синхронно з міжнародним процесом юридичної легітимації та захисту цих категорій населення.

З прийняттям у 1996 р. Конституції України вперше за багато років на конституційно-правовому рівні етнічним меншинам було надано право на об'єднання і національно-культурну самобутність. Стаття 11 Основного Закону наголошує, що держава сприяє «розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин» [18].

Протягом 1990-х рр. було прийнято ряд законодавчих актів щодо прав національних меншин у галузі освіти, культури.

Законодавчою базою для розв'язання освітнянських питань у контексті досліджуваної проблеми є Закон України «Про внесення змін і доповнень до закону Української РСР «Про освіту» (серпень 1995 р.). Закон гарантує громадянам України право на освіту незалежно від расової та національної приналежності і передбачає створення умов підготовки вчительських та викладацьких кадрів для всіх ступенів шкільної освіти, середніх спеціальних навчальних закладів та ВНЗ як для дітей українців, так і для представників національних меншин, що мешкають в Україні [19].

Отже, принаймні чисто теоретично, національні меншини в Україні можуть отримувати повну середню освіту рідною мовою. Але при цьому треба мати на увазі, що в нашій країні, згідно з конституцією, українська мова є державною, тому вирішуючи завдання реалізації права на отримання середньої освіти рідною мовою, необхідно знаходити оптимальний баланс інтересів. Адже, якщо молоде покоління неетнічних українців не отримає повноцінних знань державної мови, є загроза його конкурентоспроможності при вступі до вищих навчальних закладів, а також на ринку праці.

Взагалі, у законодавстві України про освіту теж наявні деякі суперечності, які дають можливість в окремих випадках вільно тлумачити ті чи інші законодавчі положення. Так, ч. 5 ст. 53 Конституції України визначено: «громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національно-культурні товариства. Водночас ст. 7 Закону України «Про загальну середню освіту» закріплює те, що мова освіти, мова навчання і виховання в загальноосвітніх навчальних закладах визначається Конституцією України та Законом Української РСР «Про мови в УРСР». В останньому ж Законі ст. 26 декларує невід'ємне право громадян України на вільний вибір мови навчання та право кожної дитини на виховання та одержання освіти національною мовою, а ст. 26 і 27 визначають мовою виховання в дитячих дошкільних установах та мовою навчання і виховання в загальноосвітніх закладах лише українську. Ці статті лише припускають можливість створення дошкільних установ та загальноосвітніх шкіл з національною мовою навчання та виховання, до того ж лише у місцях компактного проживання національних меншин. Законодавчого ж визначення поняття «компактне проживання» не існує.

Такі суперечності призводять до того, що вирішення питання про забезпечення права національних меншин та народів на освіту вирішується по-різному, залежно від ступеня дисперсності розселення представників тієї чи іншої національності. Якщо для окремих

національних меншин, що проживають компактно, питання вивчення рідної мови вирішується планомірно, аж до виникнення питання про створення замкнутих між собою мереж освітніх закладів, то доволі обмежено воно вирішується в тих населених пунктах де національні меншини проживають дисперсно.

Останні новації Міністерства освіти і науки України викликали неоднозначну реакцію національних меншин. Запровадження з 2007 р. системи незалежного зовнішнього тестування з української мови і літератури як обов'язкового критерію для вступу у ВНЗ України, здійснення такого тестування з профільних предметів виключно українською мовою, певні етнічні лідери сприйняли із незадоволенням. Так, голова Демократичної спілки угорців України М. Товт вважає, що оцінювати за однаковими критеріями знання учнів, які апriorі не можуть бути рівними (шкіл з українським та не українською мовою навчання) є дискримінацією [20]. Коли ж, керуючись цими обставинами (а саме – недостатнім рівнем володіння державною мовою випускників загальноосвітніх шкіл з навчання мовами меншин), міністр освіти і науки України І. Вакарчук у липні 2008 р видав наказ про поступовий перехід до україномовного викладання частини предметів у таких школах, реакція теж була негативною. Депутати від фракції регіонів спробували навіть ініціювати відставку міністра [21].

Створення недільних шкіл було одним із пріоритетних освітніх ініціатив громадських об'єднань етнічних меншин. Адже в таких школах не тільки вивчається національна мова, але й відбувається важливий процес усвідомлення дітьми своєї належності до етнонаціональної спільноти. Натомість протягом тривалого часу такі навчальні заклади не мали статусу юридичної особи. Їх робота регулювалася лише «Тимчасовим положенням про недільну школу національних меншин в Україні», що було розроблено Міністерством освіти України ще в 1992 р. У ньому визначалися статус і функції цього специфічного навчального закладу. Згідно з ним недільна школа є однією із форм забезпечення національним групам реалізації права на вивчення рідної мови, літератури, історії, національних і культурних цінностей, традицій рідного народу відповідно до потреб населення, що проживає в цьому регіоні [22].

Тільки у жовтні 2004 р. тодішній міністр освіти і науки України В. Кремень та голова Державного комітету України у справах національностей і міграції Г. Москаль підписали наказ «Про затвердження Типового положення про культурно-освітній центр національних меншин України» [23]. Згідно з чинним законодавством, право створювати та фінансувати недільні школи мають винятково органи місцевого самоврядування. У зв'язку з втратою національно-культурними товариствами права на участь у виборах на

місяцях може скластися так, що відстоювати у міськрадах їх інтереси та права на рідну мову, в т. ч. у формі діяльності недільних шкіл буде нікому. Ця ситуація, напевне, не загрожує регіонам компактного мешкання меншин, із сильними та активними громадськими організаціями, що знаходять важелі лобювання власних інтересів в органах місцевої влади (зокрема, греки в Донецькій області, угорці – у Закарпатті тощо). Але в регіонах дисперсного розселення меншин справа утворення недільної школи цілком може наштовхнутися на серйозні проблеми. Так, у Донецькій області протягом 1990-2000-х рр. стабільно існувало 6-7 грецьких недільних шкіл. Натомість, німецькі недільні школи, що існували з 1996 р., у 2002 припинили функціонування. Усього рік працювала грузинська недільна школа. Взагалі пік розвитку такої форми навчання прийшовся на Донеччині на 2002/2003 н. р. Тоді в області функціонувало 18 недільних шкіл. У 2006 р. їх кількість скоротилася удвічі – до 9 [24].

Розвиток українського законодавства України щодо захисту національних меншин відбувався в цілому паралельно, або слідом за розвитком відповідного міжнародного права. Прийняття і ратифікація Україною таких документів Ради Європи як Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов та мов меншин є важливим свідченням залучення нашої держави до загальнодемократичних норм та цінностей, ознакою поваги до етнічного розмаїття та усвідомлення необхідності його захисту в цілях консолідації суспільства, вільного та гармонійного розвитку всіх етнічних груп. Водночас не можна не вказати на окремі невідповідності положень цих документів сучасним українським етнополітичним реаліям. Так, Рамкова конвенція про захист національних меншин, що була прийнята Радою Європи 1 лютого 1995 р. і ратифікована Україною 15 вересня того ж року засвідчує (ст. 3), що кожний представник «національної меншини має право вирішувати вважатися, чи не вважатися такою, і таке рішення або здійснення прав у зв'язку з ним не повинно зашкоджувати такій особі» [25]. Утім, зафіксувати за бажанням своє етнічне походження в офіційному документі чи то в будь-якому посвідченні особистості неможливе. Незадоволення з боку окремих етнічних меншин – греків, поляків, чехів, румунів викликає ліквідація в паспорті позначки «національність», що оцінюється як відсутність права на фіксацію і збереження національної ідентичності.

Зокрема, на Донеччині, ця проблема є частим предметом громадського обговорення на різноманітних форумах з питань національних меншин. Так, на Круглому столі: «Діалог культур у Північному Приазов'ї», що відбувся 31 травня 2008 р. у Маріупольському державному гуманітарному університеті, представники

деяких громадських організацій етнічних меншин, зокрема вірменської, російської та грецької були настільки наполегливі і завзяті в актуалізації цієї проблеми, що поступово створилося враження нібито відсутність позначки «національність» у паспорті є головною проблемою сучасних міжетнічних відносин в регіоні та у країні в цілому. Запрошені на дискусію вчені спробували спростувати цю, напевне, дещо викривлену точку зору, що знайшло відображення у статті Т. Оленіч та С. Пахоменка. Автори зазначають, що на початку незалежності України, державою було обрано оптимальна модель ідентифікації: «громадянин України». Держава поставила за мету – формування громадянської нації, представником якої є кожний громадянин України, незалежно від етнічного походження. Це відповідає загальнодемократичним принципам [26].

Наведений приклад є показовим. Він доволі гостро ставить питання про різне усвідомлення проблем етнічної сфери представниками національних меншин та науковим загалом. А це у перспективі може стати досить гострою проблемою у виробленні державної етнополітики.

Досить незрозумілі колізії відбулися в Україні з Європейською хартією регіональних мов або мов меншин, що була прийнята Радою Європи у 1992 р. і спрямовувалася на створення спеціальних правових механізмів захисту мов, що зникають. В Україні цей документ зазнав численних поневірянь: від невдалого перекладу, що фактично змінив зміст документа, до цілої епопеї з ратифікацією (на перший варіант документа, ратифікований у 1999 р., було накладене вето Президента; другий був ратифікований 15 травня 2003 р., але ратифікаційна грамота через невідомі причини трималась «під спудом» два роки, тому документ набрав чинності для нашої держави лише в 2005 році). Але головним є те, що сутність документа була істотним чином перекручена. Фактично український законодавець спрямував Європейську Хартію на захист не стільки зникаючих мов, скільки мов основних і досить численних національних меншин [27].

У ст. 2. Закону України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» перелічуються саме не мови, а меншини – білоруська, гагаузька, грецька, єврейська, російська тощо (всього 13 мов). Але предметом Хартії є мови, а не меншини. І саме ті мови, які можуть зникнути з мовної карти Європи, інші регіональні і міноритарні мови, їх підтримка. Автентичний базовий термін Хартії «regional or minority languages» (англ.) («langues regionales ou minoritaires» (фр.) був неправильно перекладений як «регіональні мови або мови меншин». Його правильним українським аналогом є – «регіональні або міноритарні мови», тобто мови, що використовуються у певному регіоні і є менш поширеними, ніж інші у

кордонах даного регіону. В Хартії не йде мова про запровадження особливих охоронних заходів стосовно мов усіх без виключення меншин у країні. Всупереч меті автентичної Хартії, її український варіант не згадує такі мови, як караїмська, кримчацька, ромська, носії яких живуть в Україні.

На підставі Хартії, а вірніше його українського варіанту, місцеві ради цілого ряду східних областей, зокрема Донецька обласна рада, Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька, Маріупольська тощо міські ради навесні 2006 р. прийняли рішення про надання російській мові статусу регіональної у територіальних межах владної компетенції відповідних органів. Цей крок ніс на себе дуже яскравий пропагандистський відбиток, адже він був зроблений у розпал передвиборчої боротьби, рішенням рад, більшості в яких мала Партія регіонів. Саме в її передвиборчій програмі був пункт про надання російській мові статусу другої державної. Ці рішення не відповідали Конституції України, і після виборів про них власне, тихо забули. Утім, актуальність мовного питання, яка певною мірою загострюється штучно робить Європейську хартію регіональних мов та мов меншин дуже зручним інструментом нагнітання суспільної ситуації.

У вересні 2008 р. Президент України В. Ющенко передав до Верховної Ради законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». У новому перекладі термін «мова меншини» замінена на «міноритарна мова».

Отже, хоча для забезпечення прав національних меншин існує належна міждержавна договірно-правова база, положення цих документів не

завжди правильно інтерпретуються українським законодавством і послідовно виконуються в практичній діяльності.

Варто зазначити, що сьогодні все більше фахівців та лідерів етнічних меншин схиляються до думки про необхідність нової редакції закону «Про національні меншини». Адже з 1992 р. відбувся значний розвиток законодавчої бази, Україна приєдналася до ряду міжнародних документів з питань захисту меншин, нарешті, на новий рівень вийшла самоорганізація етнічних меншин, розширився спектр їх прагнень і потреб, які набули вираженого суспільно-політичного характеру. Проекти нового Закону з питань національних меншин, повинні на думку їхніх авторів вирішити ці та інші колізії та узгодити законодавство із сучасною етнокультурною та етнополітичною ситуацією. Майже всі вони мають на меті наповнити реальним організаційним змістом поняття національно-культурної автономії [28].

Отже, з 1991 р. державна етнополітика в Україні пройшла чималий шлях, який позначився визнанням національних меншин повноправними правовими суб'єктами суспільних відносин, створенням комплексу правових гарантій захисту їхньої самобутності. Тому реалії сьогодення вимагають не тільки постійного моніторингу етнополітичної сфери, а й негайного реагування на існуючі виклики. Мовно-освітній, організаційний, фінансовий аспект життєдіяльності меншин – найбільш актуальні питання їх відносин з владою, а відтак вдосконалення правових засад розвитку міжетнічних відносин повинно тривати і не сприйматися вітчизняним політикумом як другорядна проблема. Перспективним напрямом студювання проблеми може стати вивчення етнополітичного менеджменту на регіональному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Майборода О. Етнополітична ситуація в Україні: регіональний вимір // Сприяння поширення толерантності в поліетнічному суспільстві. – К., 2002. – С. 9-40.
2. Римаренко Ю. Національний розвій України: проблеми і перспективи. – Л., 1995. – 272 с.
3. Антонюк О. Формування етнополітики української держави: історичні та теоретико-методологічні засади. – К., 1999. – 284 с.
4. Євтух В. Етнополітика в Україні: політологічний та культурологічний аспекти. – К., 1997. – 216 с.
5. Лойко Л. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність. – К., 2005. – 634 с.
6. Ребкало В., Обушний М., Майборода О. Етнополітичні процеси в сучасній Україні: досвід, проблеми, перспективи. – К., 1996. – 234 с.
7. Рябошапка Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000). – Львів, 2000. – 483 с.
8. Там само. – С. 206.
9. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. / Упоряд.: І.О. Кресіна, В.Ф. Панібудьласка; За ред. В.Ф. Панібудьласки. – К., 1997. – Ч. 2. – С. 604.
10. Декларація прав національностей України // Вісник Верховної Ради України (ВВРУ). – 1991. – № 53. – Ст. 799.
11. Указ Президента України «Про створення Фонду розвитку культур національних меншин України» // Голос України. – 1992. – 30 квітня.
12. Закон України «Про громадянство в Україні», 8 жовтня 1991 р. // Національні відносини в Україні у XX ст.: 36 док. і матеріалів / Редкол.: І.Ф. Курас (гол.) та ін. – К., 2000. – С. 466-474.
13. Закон України «Про національні меншини в Україні» // Вісник Верховної Ради України. – 1992. – № 36.
14. Основи етнополітознавства. Підручник / За ред. Ю.І. Римаренка. – К., 1997. – С. 573.

15. Поточний архів відділу у справах національностей Донецької облдержадміністрації / Відомості про чисельність і територіальне розміщення національностей Донецької області за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року.
16. Закон України «Про національні меншини в Україні» // Вісник Верховної Ради України. – 1992. – № 36.
17. Еврейские вести. – 1992. – № 7(14).
18. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії верховної Ради України 26 червня 1996 р. – К., 1996. – 80 с.
19. Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону УРСР «Про освіту» // ВВР України. – 1996. – № 21. – Ст. 84.
20. Товт М. Рефлексии на публикации о венграх Закарпатья, или Кому объясниться становится сложнее // Зеркало недели. – № 36. – 27 сентября – 3 октября. – 2008.
21. Кулик В. Образование для меньшинств: идентичность плюс интеграция // Зеркало недели. – № 31. – 23-30 августа. – 2008.
22. Тимчасове положення про недільну школу національних меншин в Україні // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1992. – грудень. – 32 с.
23. Державний комітет у справах національностей і міграції Доступний з: [http // www.scnm.gov.ua](http://www.scnm.gov.ua).
24. Поточний архів відділу у справах національностей Донецької облдержадміністрації // Мережа недільних національних шкіл Донецької області.
25. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Україна: стан виконання / Упоряд. А.С. Савченко. – К., 2004. – 64 с.
26. Оленич Т., Пахоменко С. Круглый стол «Диалог культур в Северном Приазовье» // Приазовский рабочий. – № 38. – 11 июня. – 2008.
27. Лойко Л. Вказ. праця. – С. 377.
28. Там само. – С. 191.

Рецензенти: доктор історичних наук, професор Ю.В. Котляр;
доктор історичних наук, професор А.І. Колісниченко.

© Шайхатдінов А.З., 2009

Надійшла до редколегії 05.02.2009 р.